NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-8]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

13.00.00-PEDAGOGIKA
journal.namdu.uz
PEDAGOGICAL

BO‘ LAJAK BOSHLANG‘ ICH TA’LIM PEDAGOGLARIDA INKLYUZIV KOMPETENSIYANING AKSIOLOGIK-REFLEKSIV MEXANIZMLARI: KASBIY IDENTITET TRANSFORMATSIYASI KONTEKSTIDA

Jumaboyev Nurillo Xayrullo o‘ g‘ li
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Namangan filiali

Annotatsiya: *Maqolada bo‘ lajak boshlang‘ ich ta’lim pedagoglarida inklyuziv kompetensiyaning shakllanishi kasbiy identitet, qadriyatlar tizimi va refleksiv pozitsiyaning transformatsiyasi sifatida tahlil qilinadi. Inklyuzivlikning insonparvarlik, tenglik, subyektlilik va ta’limiy adolat tamoyillari pedagogik faoliyatning aksiologik negizi sifatida asoslanadi. Motivatsion-qadriyatli, kognitiv, operatsion-faoliyatli va refleksiv komponentlarning o‘ zaro birligi yoritilib, “qadriyatni qabul qilish – pedagogik vaziyatni qayta talqin qilish – individuallashtirilgan qaror – refleksiv baholash” sikli taklif etiladi.*

Kalit so‘ zlar: *inklyuziv kompetensiya, aksiologik yondashuv, refleksiya, kasbiy identitet, pedagogik tafakkur*

АКСИОЛОГИЧЕСКИ-РЕФЛЕКСИВНЫЕ МЕХАНИЗМЫ ИНКЛЮЗИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: В КОНТЕКСТЕ ТРАНСФОРМАЦИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ

Аннотация: *В статье формирование инклюзивной компетентности будущих педагогов начального образования рассматривается как трансформация профессиональной идентичности, системы ценностей и рефлексивной позиции. Обосновываются гуманизм, равенство, субъектность и образовательная справедливость как аксиологические основания инклюзивной деятельности. Предлагается цикл «принятие ценности – переосмысление педагогической ситуации – индивидуализированное решение – рефлексивная оценка».*

Ключевые слова: *инклюзивная компетентность, аксиологический подход, рефлексия, профессиональная идентичность, педагогическое мышление*

AXIOLOGICAL-REFLECTIVE MECHANISMS OF INCLUSIVE COMPETENCE IN FUTURE PRIMARY EDUCATION TEACHERS: IN THE CONTEXT OF PROFESSIONAL IDENTITY TRANSFORMATION

Abstract: *The article interprets the formation of inclusive competence in future primary education teachers as a transformation of professional identity, values and reflective positioning. Humanism, equality, subjectivity and educational justice are substantiated as axiological foundations of inclusive practice. A cycle of value acceptance, reinterpretation of the pedagogical situation, individualized decision-making and reflective evaluation is proposed.*

Keywords: *inclusive competence, axiological approach, reflection, professional identity, pedagogical thinking*

Kirish

Zamonaviy inklyuziv ta’lim pedagogdan alohida ta’lim ehtiyojiga ega o‘ quvchini mavjud standartga moslashtirishni emas, balki ta’lim muhitini o‘ quvchilar xilma-xilligiga mos ravishda qayta loyihalashni talab etadi. Shu sababli bo‘ lajak boshlang‘ ich sinf o‘ qituvchisining tayyorgarligini faqat metodik bilimlar hajmi bilan o‘ lchash inklyuziv faoliyatning murakkab tabiatini to‘ liq ochib bermaydi. Pedagogning “kimni o‘ qitaman?”, “farqni qanday talqin qilaman?” va “pedagogik qarorimning axloqiy mas’uliyati nimada?” kabi savollarga bergan javobi uning kasbiy identitetini belgilaydi.

Boshlang‘ ich ta’lim ayniqsa muhim, chunki bolaning maktabga, o‘ ziga va boshqalarga munosabati, ijtimoiy ishtiroki hamda akademik o‘ ziga ishonchi aynan shu bosqichda faol shakllanadi. Demak, inklyuziv kompetensiya pedagogning tashqi texnologik tayyorgarligi bilan bir qatorda ichki qadriyatlar tizimi, empatik sezgirligi, mas’uliyati va refleksiv qobiliyatini ham qamrab oluvchi integrativ kasbiy sifatdir.

Tadqiqotning metodologik asoslari

Inklyuziv kompetensiyani falsafiy-pedagogik jihatdan anglashda insonparvarlik, aksiologik, faoliyatga asoslangan, kompetensiyaviy va refleksiv yondashuvlar o‘ zaro integratsiyada qaraladi. Insonparvarlik paradigmasi har bir bolaning qadr-qimmatini pedagogik munosabatning boshlang‘ ich nuqtasi sifatida belgilasa, aksiologik yondashuv tenglik, hurmat,

hamkorlik va pedagogik mas'uliyatni kasbiy qadriyatlarga aylantiradi. Faoliyatga asoslangan yondashuv esa qadriyatni real pedagogik qarorga ko‘ chirish mexanizmini ochib beradi.

Ainscow inklyuziyani ta'limdagi to‘ siqlarni aniqlash va kamaytirishga yo‘ naltirilgan tizimli o‘ zgarish sifatida ko‘ radi; Booth va Ainscow inklyuziv madaniyat, siyosat va amaliyotning birligini ta'kidlaydi. Florian va Black-Hawkinsning inklyuziv pedagogika konsepsiyasi individual farqlarni "muammo" emas, pedagogik rejalashtirishning tabiiy sharti sifatida talqin etishga undaydi. Mazkur qarashlar bo‘ lajak pedagogning professional dunyoqarashini transformatsiya qilish zaruratini ko‘ rsatadi.

Vigotskiyning rivojlanishning ijtimoiy tabiati haqidagi qarashlari ham inklyuziv pedagogik tafakkur uchun muhim metodologik tayanchdir. Ta'lim oluvchining imkoniyatlarini statik nuqson bilan emas, rivojlanish sharoiti, vositalar va ijtimoiy hamkorlik bilan bog‘ lash pedagogni defitsitar fikrlashdan rivojlantiruvchi fikrlashga olib o‘ tadi.

Inklyuziv kompetensiyaning aksiologik tuzilishi

Inklyuziv kompetensiyaning motivatsion-qadriyatli komponenti pedagogning inklyuziyani tashqi talab sifatida emas, kasbiy faoliyatning ichki me'yori sifatida qabul qilishini anglatadi. Bunda tolerantlik passiv "chidash" emas, balki farqlilikni pedagogik voqelikning tabiiy shakli sifatida tan olishdir. Empatiya esa hissiy hamdardlik bilangina cheklanmay, o‘ quvchining vaziyatini tushunish va unga mos pedagogik sharoit yaratish qobiliyatiga aylanadi.

Pedagogik adolat ham tenglik bilan aynan bir tushuncha emas. Barcha o‘ quvchiga bir xil topshiriq berish formal tenglikni ifodalashi mumkin, ammo inklyuziv adolat o‘ quvchining ehtiyoji, imkoniyati va ta'limiy to‘ siqlarini hisobga olgan holda turlicha vosita va qo‘ llab-quvvatlashni taqdim etishni talab qiladi. Shu ma'noda inklyuziv pedagogika "bir xil munosabat"dan "adolatli imkoniyat"ga o‘ tishni nazarda tutadi.

Kasbiy identitet transformatsiyasi

Bo‘ lajak o‘ qituvchi an'anaviy tayyorgarlikda o‘ zini ko‘ pincha bilimni yetkazuvchi va sinfni boshqaruvchi subyekt sifatida tasavvur qiladi. Inklyuziv paradigma esa uning rolini kengaytirib, pedagogni ta'limiy to‘ siqlarni aniqlovchi, individual rivojlanish trayektoriyasini loyihalovchi, ota-ona va mutaxassislar bilan hamkorlik qiluvchi hamda o‘ z qarorlarini muntazam tahlil qiluvchi mediator sifatida shakllantiradi.

Kasbiy identitet transformatsiyasining birinchi bosqichi – farqlilikni qabul qilish; ikkinchisi – pedagogik muammoni o‘ quvchining "kamchiligi"dan emas, muhit va metodning mos kelmasligidan izlash; uchinchisi – individuallashtirilgan pedagogik qaror ishlab chiqish; to‘ rtinchisi – qarorning oqibatlarini refleksiv tahlil qilishdir. Ushbu sikl takrorlangan sari inklyuziv yondashuv epizodik metod emas, pedagogning barqaror kasbiy pozitsiyasiga aylanadi.

Inklyuziv kasbiy tafakkur transformatsiyasining konseptual sikli

Refleksiya – inklyuziv kompetensiyaning metamexanizmi

Refleksiya pedagogning bilim va harakatlarini bog‘ lovchi metamexanizm sifatida namoyon bo‘ ladi. Refleksiyasiz metodika algoritmga, qadriyat esa deklaratsiyaga aylanib qolishi mumkin. Refleksiv pedagog o‘ z qarorining o‘ quvchi ishtiroki, psixologik xavfsizlik, kommunikativ faollik va akademik natijaga ta'sirini tahlil qiladi. Shu orqali u "to‘ g‘ ri metod"ni qidirishdan "muayyan vaziyat uchun asoslangan qaror" ishlab chiqishga o‘ tadi.

Elektron portfolio, refleksiv kundalik, keysdan keyingi o‘ z-o‘ zini baholash va pedagogik superviziya bo‘ lajak o‘ qituvchining refleksiv tajribasini tizimlashtirishga xizmat qiladi. Bunday vositalar raqamli muhitda talabaning qarorlar tarixini ko‘ rish, xatolarni qayta tahlil qilish va kasbiy o‘ sish dinamikasini kuzatish imkonini beradi.

Muhokama

Taklif etilgan yondashuv inklyuziv kompetensiyani alohida bilimlar yig‘ indisi sifatida emas, pedagog shaxsining qadriyat, bilim, faoliyat va refleksiya birliklarida qayta tashkil topishi sifatida ko‘ rishga imkon beradi. Bunda raqamli vositalar maqsad emas, transformatsiyani qo‘ llab-quvvatlovchi didaktik muhit vazifasini bajaradi. Shuning uchun kross-platforma texnologiyasining pedagogik qiymati uning texnik universalligida emas, balki talabaning tanlov, tahlil, hamkorlik va refleksiya faoliyatini izchil tashkil eta olishida namoyon bo‘ ladi.

Bu nuqtai nazar bo‘ lajak boshlang‘ ich ta'lim pedagoglarini tayyorlashda "inklyuziya haqida bilim berish" modelidan "inklyuziv qaror qabul qila oladigan pedagogni shakllantirish" modeliga o‘ tishni talab qiladi.

Xulosa

Inklyuziv kompetensiyaning barqaror rivojlanishi pedagogning kasbiy identiteti va qadriyatlar tizimidagi o‘ zgarish bilan uzviy bog‘ liq. Motivatsion-qadriyatli, kognitiv, operatsion-faoliyatli va refleksiv komponentlarning integratsiyasi pedagogni individual farqlarni tan oluvchi, ta'limiy to‘ siqlarni tahlil qiluvchi va moslashuvchan qaror qabul qiluvchi professional subyektga aylantiradi.

Taklif etilgan aksiologik-refleksiv sikl bo‘ lajak boshlang‘ ich ta'lim pedagoglarini tayyorlash dasturlarida keys, elektron portfolio, refleksiv kundalik va superviziya bilan uyg‘ un qo‘ llanganda inklyuziv kasbiy tafakkurni tizimli rivojlantirish uchun metodologik asos bo‘ lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ainscow, M. (2020). Promoting inclusion and equity in education: Lessons from international experiences. Nordic Journal of Studies in Educational Policy, 6(1), 7–16.

2. Booth, T., & Ainscow, M. (2011). Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools (3rd ed.). Bristol: CSIE.

3. Florian, L., & Black-Hawkins, K. (2011). Exploring inclusive pedagogy. British Educational Research Journal, 37(5), 813–828.

4. Haug, P. (2017). Understanding inclusive education: Ideals and reality. Scandinavian Journal of Disability Research, 19(3), 206–217.

5. Meyer, A., Rose, D. H., & Gordon, D. (2014). Universal Design for Learning: Theory and Practice. Wakefield, MA: CAST.

6. Rose, D. H., & Meyer, A. (2002). Teaching Every Student in the Digital Age: Universal Design for Learning. Alexandria, VA: ASCD.

7. UNESCO. (2020). Global Education Monitoring Report: Inclusion and Education. Paris: UNESCO.

8. Vigotskiy, L.S. (1983). Основы дефектологии. Москва: Просвещение.

9. Turg‘ unboyeva, A., Badritdinova, M., G‘ aniyeva, N., & Qayumov, B. (2021, May). Description of the methods of diagnosing the cognitive style of pupils in the educational process. In E-Conference Globe (pp. 306-308).

10. Baxtiyor Q. The correlation relationship of the development of creativity in adolescents with achievement.

11. Safarboyeva, S. B. Q. (2026). O ’SMIRLARDA UCHRAYDIGAN PSIXOLOGIK MUAMMOLAR. Mahalliy va xalqaro konferensiyalar platformasi, (5), 109-111.

12. Qayumov, B. Z. O. G. L., & Yo‘ qubxo‘ jayeva, M. A. Q. (2025). O ’quvchilarda kreativlik rivojlanishida shaxs individual xususiyatlarni roli. Science and Education, 6(12), 627-632.